

УДК 339.9:330.34

ГЛОБАЛЬНА ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ БІЗНЕС-ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ, ФОРМАТИ, КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

СТОЛЯРЧУК Я. М.,
доктор економічних
наук, професор
кафедри
міжнародної
економіки
ДВНЗ «Київський
національний
економічний
університет
імені Вадима
Гетьмана»

У статті розкрито характер та особливості розвитку процесів транснаціоналізації бізнес-діяльності у глобальну епоху. На основі дослідження сучасних тенденцій транснаціоналізації обґрунтовано її глобальний характер, що проявляється в охопленні нею практично усіх країн світу та усіх фаз суспільного відтворення на галузевому і територіально-регіональному рівнях. Доведено суперечливість впливу глобальних корпорацій на параметри світової економічної рівноваги, багатовимірний прояв якого виявляється у поглибленні асиметрії соціально-економічного розвитку країн та регіонів світу.

Ключові слова: транснаціоналізація, монополізація, концентрація виробництва і капіталу, інтернаціоналізація, міжнародні монополії, глобальні корпорації, ТНК, глобальний капітал, глобальні ланцюги доданої вартості, суспільне відтворення, асиметрія глобального економічного розвитку.

Вступ

Фундаментальні трансформації, яких зазнає світове господарство за умов глобалізації, дедалі більшою мірою втягують у свою орбіту процеси транснаціоналізації бізнес-діяльності. Ця провідна тенденція сучасного світогосподарського розвитку, породжена зростаючою інтернаціоналізацією соціально-економічного життя, науки, техніки та гуманітарної сфери, набуває свого концентрованого втілення насамперед у формуванні в рамках сучасних ТНК глобальних виробничих мереж та усталених каналів виробничої, інвестиційної, фінансової й інноваційної взаємодії національних економік. На сьогодні діяльність ТНК досягнула свого найвищого рівня, охопивши практично

всі країни світу та всі фази суспільного відтворення на галузевому та територіально-регіональному рівнях.

Ця провідна тенденція сучасного світогосподарського розвитку, породжена зростаючою інтернаціоналізацією соціально-економічного життя, науки, техніки та гуманітарної сфери, є, з одного боку, причиною, а, з другого, – наслідком посилення ступеню монополізації суспільного виробництва. Виступаючи базисом глобальної мікроінтеграції, вона набуває свого концентрованого вираження, насамперед, у формуванні в рамках сучасних транснаціональних структур глобальних ланцюгів доданої вартості, усталених каналів виробничої, інвестиційної, фінансової й інноваційної взаємодії національних економік, розширенні суб'єктної структури процесу монополізації та створенні нових інститутів його регулювання.

Серед наукового доробку учених, у працях яких досліджуються теоретичні основи процесів монополізації виробництва і капіталу, форми транснаціоналізації суспільного відтворення, особливості взаємовідносин між ТНК та національними економіками, фактори забезпечення конкурентоспроможності міжнародних монополій у глобальному середовищі, корпоративні стратегії інноваційної та інвестиційної діяльності, особливості взаємодії монополізованого і немонополізованого секторів, а також проблематика соціальних втрат монополізації, слід виокремити роботи таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Г.Банністер, П.Брага, Дж.Петрі, С.Борковські, Х.Гьорг, Е.Стробл, Д.Даннінг, Р.Зименков, О.Романова, К.Коулін, Д.Мюллер, Б.Кім, Дж.Прескот, С.Кім, Д.Лук'яненко, Т.Міттон, В.Назаревський, Р.Оладі, Х.Беладі, Н.Чау, Т.Орехова, К.Пантзалис, Дж.Парк та Н.Сюттон, А.Поручник, Р.Прасад, О.Рогач, В.Рокоча, Є.Савельєв, В.Сіденко, А.Філіпенко, С.Черненко, А.Юданов та багатьох інших.

Разом з тим, незважаючи на постійний дослідницький інтерес до проблематики транснаціоналізаційних процесів протягом останніх десятиліть, у науковій літературі не знайшли достатнього висвітлення питання, пов'язані з дослідженням глобалізаційних тенденцій та форматів транснаціоналізації бізнес-діяльності. Потребують конкретизації речовий зміст та суспільна форма глобальної транснаціоналізації бізнес-діяльності, оцінка її впливу на параметри глобальної економічної рівноваги, а також визначення конфлікту інтересів економічних агентів різного рівня. Це і стало ме-

тою статті. Її інформаційною базою є наукова монографічна література з проблематики транснаціоналізації, монополізації та діяльності ТНК, статті зарубіжних та вітчизняних вчених у періодичних виданнях, а також офіційні публікації міжнародних організацій та експертні оцінки інформаційно-рейтингових агентств.

Викладення основного матеріалу. Якісно новий етап розвитку процесів транснаціоналізації бізнес-діяльності розпочався з 1980-х років і пов'язується з переходом світового господарства на глобальну фазу свого поступу. Визначальною рисою цього етапу є суттєва трансформація речового змісту та суспільної форми транснаціоналізації бізнес-діяльності, коли видозмінюються старі, традиційні форми її прояву, а також з'являються нові. Так, сучасний речовий зміст транснаціоналізації бізнес-діяльності визначається пануванням кількох десятків найкрупніших ТНК, котрі за рахунок внутрішнього зростання та дії механізмів злиттів і поглинань зосереджують у своїх руках всезростаючі масштаби глобального виробництва, колосальні активи та матеріально-сировинний ресурс, найчисельнішу армію високоосвіченої та кваліфікованої робочої сили, передову наукомістку техніку та інноваційні технології, а також володіють сотнями тисяч дрібних і середніх підприємств та підкорюють дрібнотоварну власність через систему монопольних цін.

На сьогодні транснаціоналізація бізнес-діяльності досягнула свого найвищого рівня, охопивши практично усі країни світу та усі фази суспільного відтворення на галузевому та територіально-регіональному рівнях. Це дає підстави стверджувати про її глобальний характер, який все рельєфніше викристалізовується та набуває матеріального втілення у наступних тенденціях. Насамперед, слід відзначити зростання масштабів монополізації у глобальному вимірі. Серед факторів, які справили вагомий каталізуючий вплив на масштаби та динаміку цих процесів, слід виокремити ключові – загострення конкурентної боротьби між провідними ТНК за перерозподіл світової економічної влади, якісно новий рівень концентрації і централізації капіталу, поглиблення асиметричності економічного та інноваційного розвитку країн, «технологічний відрив» американських монополій від своїх основних конкурентів та формування у світовому господарстві нових центрів економічного суперництва. Так, дані, які стосуються діяльності сучасних глобальних корпорацій, засвідчують поглиблення

упродовж останніх двадцяти років тенденції щодо наростання монополізації світової економіки. Так, протягом останніх двадцяти років тенденції до наростання транснаціоналізації бізнес-діяльності. Нині в усьому світі налічується близько 82 тис. ТНК, які мають понад 825 тис. іноземних філій; 500 найбільших ТНК реалізують 80 % усієї світової продукції електроніки і хімії, 95 % — фармацевтики, 76 % — продукції машинобудування. ТНК контролюють до половини промислового виробництва у світі, дві третини міжнародної торгівлі, приблизно 4/5 патентів і ліцензій на нову техніку і технології. Зокрема, за оцінками ЮНКТАД, за 1990—2014 рр. додана вартість, вироблена іноземними філіями ТНК, зросла з 1,0 до 7,9 трлн дол. США, їхні сумарні активи — з 3,9 до 102,0 трлн дол., сукупний продаж — з 4,7 до 36,4 трлн дол., кількість зайнятих — з 20,6 до 75,7 млн осіб, а експортна діяльність — з 1,4 до 7,8 трлн дол. [5, с. 18].

Однак відмітною рисою сучасних глобальних корпорацій стають не тільки колосальні масштаби їхньої діяльності, але і стрімке зростання над концентрації їхнього капіталу, що надає цим компаніям нового статусу у світових координатах та робить їх практично непідконтрольними традиційним інститутам глобального менеджменту. Підтвердженням цього є, зокрема, той факт, що протягом останніх десятиліть (1971—2012 рр.) сумарні активи 10 найбільших ТНК світу зросли у 33,6 раза, обсяги продажу — майже у 21,7 раза, а питома частка першої десятки світових ТНК у загальному обсязі активів 100 найпотужніших корпорацій у 2012 р. становила 26,6 %, у продажу — 29,5 %, а в загальній чисельності зайнятих — 11,2 %. Про посилення транснаціоналізації глобального виробництва свідчить і те, що у 2014 р. активи 100 світових ТНК у 30,4 разу перевищували активи 500 ТНК у 1971 р. та у 18,4 разу — обсяги їх продажу (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка показників господарської діяльності
10 і 100 найкрупніших корпорацій світу протягом 1971-2012 рр.**
[1, с. 195-196; 5, с. 19]

Рік	Активи, млрд. дол. США			Продажі, млрд. дол. США			Зайнятість, млн. осіб		
	всього	іноземні		всього	Іноземні		Всього	Іноземна	
		вартість	%		вартість	%		чисельність	%
10 корпорацій									
1971	101,5	...	...	118,4	...	...	1,9	...	...
1980	280,8	...	...	452,8	...	...	2,4	...	...
1983	329,6	...	...	459,5	...	...	2,4	...	...
1993	1194,8	260,3	21,8	944,2	395,2	41,9	2,5	0,9	36,0
1995	1267,2	499,6	39,4	1021,4	516,0	50,5	2,4	1,0	41,7
2000	1788,2	947,7	53,0	1074,8	566,1	52,7	1,9	0,9	47,4
2004	2392,3	1368,4	57,2	1445,5	839,8	58,1	2,0	1,0	51,3
2008	2964,6	1874,0	63,2	2343,3	1518,8	64,8	1,6	0,9	56,3
2012	3414,3	2269,3	66,5	2573,5	1784,0	69,3	1,9	1,1	57,9
100 корпорацій									
1971	455,6*	...	...	502,9*	...	...	14,3*	...	
1980	1175,5*	...	...	1650,2*	...	...	15,9*	...	
1983	1353,9*	...	...	1686,7*	...	...	14,1*	...	
1993	3721,9	759,3	28,2	3710,7	1596,1	43,0	10,7	5,1	47,7
1995	4511,4	1700,8	37,7	4125,6	2000,9	48,5	11,6	5,8	49,8
1998	4610,0	1922,0	41,7	4099,0	2063,0	50,3	12,7	6,5	51,2
1999	5092,0	2124,0	41,7	4318,0	2123,0	49,2	13,3	6,1	45,9
2000	6293,0	2554,0	40,6	4797,0	2441,0	50,9	14,3	7,1	49,7
2004	8852,0	4728,0	53,4	6102,0	3407,0	55,8	14,9	7,4	49,7
2008	10687,0	6094,0	57,0	8518,0	5208,0	61,0	15,3	8,9	58,0
2012	12842,0	7698,0	60,0	8727,0	5662,0	65,0	16,9	9,8	58,0
2014	13847,0	8266,0	60,0	9233,0	6132,0	66,4	16,8	9,5	56,5

* дані стосуються 500 монополій

Крім того, незважаючи на десятикратне зростання чисельності ТНК з 7 тис. у 1970 р. до 75 тис. у 2014 р. (з майже 825 тис. їх філій), панівні позиції на кожному сегменті глобального ринку посідають нині лише 2-3 корпорації, котрі монополізують виробництво, розподіл та обмін відповідних товарів та послуг. Наприклад, глобальний ринок цивільного літакобудування, щорічні масштаби якого оцінюються в 1 трлн. дол. США та 16 тис. літаків, контролюють лише 2 компанії – «Boeing» (яка у 1997 р. злилася з «McDonnell Douglas») та «Airbus Industry». 73% обсягу глобального автомобільного ринку монополізували 10 концернів, серед яких провідні позиції посідають – «General Motors» (13% у 2014 р.), «Toyota» (11%), «Ford» (9%), «Renault-Nissan» (8%), «Volkswagen» (8%), «Hyundai-Kia» (6%) та «Honda» (5%). Ще вищий рівень транснаціоналізації притаманний галузям, пов'язаним з інформаційними технологіями. Так, за даними компанії «Blumberg», у 2009 р. 73 % світового ринку напівпровідників монополізували десять концернів, з-поміж яких лідирують «Taiwan Semiconductor Manufacturing Company» (46%), «United Microelectronics Corporation» (14 %), «Chartered Semiconductor» (8%), «GlobalFoundries» (5%) та «Semiconductor Manufacturing International Corporation» (5%) [1, с. 196].

Щодо географічного розподілу найбільших ТНК світу, які сьогодні являють обличчя світової економіки і визначатимуть напрями її дальшого розвитку, то у списку 100 найбільших нефінансових ТНК світу 21 корпорація належить США, по 13 — Великобританії і Франції, 11 — Німеччині та 8 — Японії. Так, до першої десятки найбільших державних нефінансових корпорацій-лідерів у 2013 р. увійшли Volkswagen Group, Eni SpA, Enel SpA, EDF SA, GDF Suez, Deutsche Telecom AG, CITIC Group, Statoil ASA, Airbus Group NV, General Motors Co. Сукупна вартість їх активів становила 2,7 трлн дол. США (у тому числі іноземні – 1,2 трлн, сукупний продаж – 1,2 трлн (іноземний – 0,7 трлн), а сукупна зайнятість 1,7 млн (іноземна – 0,8 млн відповідно) [5, с. 17].

Отже, дослідження діяльності ТНК виявило цілком закономірний факт, а саме: у 1950—1960-ті роки сформувалося 500 найпотужніших ТНК світу, у 1970—1980-ті роки — 200, а на даний час ідеться про концентрацію глобальної економічної влади в руках 100 і навіть 50 найвпливовіших корпорацій. Наприклад, у США за загальної кількості 333 тис. промислових підприємств близько половини об-

сягу їхнього виробництва припадає лише на 200 найбільших ТНК, зокрема близько чверті — на 50 компаній-гігантів.

Наступною тенденцією, яка свідчить про глобальний характер сучасної діяльності ТНК, є *перехід найпотужніших з них до реалізації стратегій глобальної експансії*, які передбачають насамперед поглиблення та ускладнення взаємовідносин між ними та розширення масштабів плановірності їхньої діяльності. Найбільшою мірою це стосується ТНК, котрі належать до групи підприємств, пов'язаних міжфірмовими поставками продукції, технологічною залежністю та складною системою взаємозв'язків усіх стадій виробничого процесу. У межах такої групи корпорацій формується єдиний розгалужений виробничий комплекс, який потребує жорсткої координації ринкових цін та обсягів виробництва, обліку ресурсної бази та раціоналізації її розподілу між окремими ланками виробництва, контролю відносин з постачальниками та конкурентами, свідомого впливу на попит споживачів та динаміку розвитку галузі, а також реалізації узгодженої політики капіталовкладень, наукових досліджень та інноваційних розробок. Лише за таких умов досягається керованість та підконтрольність ринкових процесів, знижується невизначеність та непередбачуваність глобальної господарської кон'юнктури, відбувається формування глобальними корпораціями основних параметрів світового ринку, його сегментування, а також галузевий та міжфірмовий розподіл.

Техноглобалізм, як провідний тренд сучасного світогосподарського поступу, обумовлює зростання *інноваційної компоненти в корпоративних стратегіях ТНК* та випереджальну динаміку монополізації ними високотехнологічних галузей глобального виробництва. Він втілює прагнення ТНК до встановлення виключного їх права на володіння, контроль та перерозподіл на економічній карті світу глобальних ресурсів цивілізаційного розвитку — технологічного, кадрового та інтелектуального. Це виявляється в концентрації на підприємствах ТНК світового науково-технологічного потенціалу, диверсифікації форм організації їхнього інноваційного бізнесу, поглибленні співробітництва з партнерами у сфері високих технологій та перетворенні ТНК на провідний інститут регулювання світового ринку інтелектуальних продуктів.

Саме глобальні корпорації, як ключові гравці світового ринку, перетворилися сьогодні на найбільших продуцентів високотехнологічних výro-

бів і наукомісткої продукції та сконцентрували у своїх руках практично всі інноваційні галузі глобального виробництва. Володіючи колосальним виробничим та фінансовим ресурсом, ці структури мають змогу здійснювати великомасштабне фінан-

сській економіці продукується з використанням інформаційних технологій. У країнах Європейського Союзу і Японії частка капіталовкладень в інформаційні технології стабільно становить близько 3% їх ВВП¹.

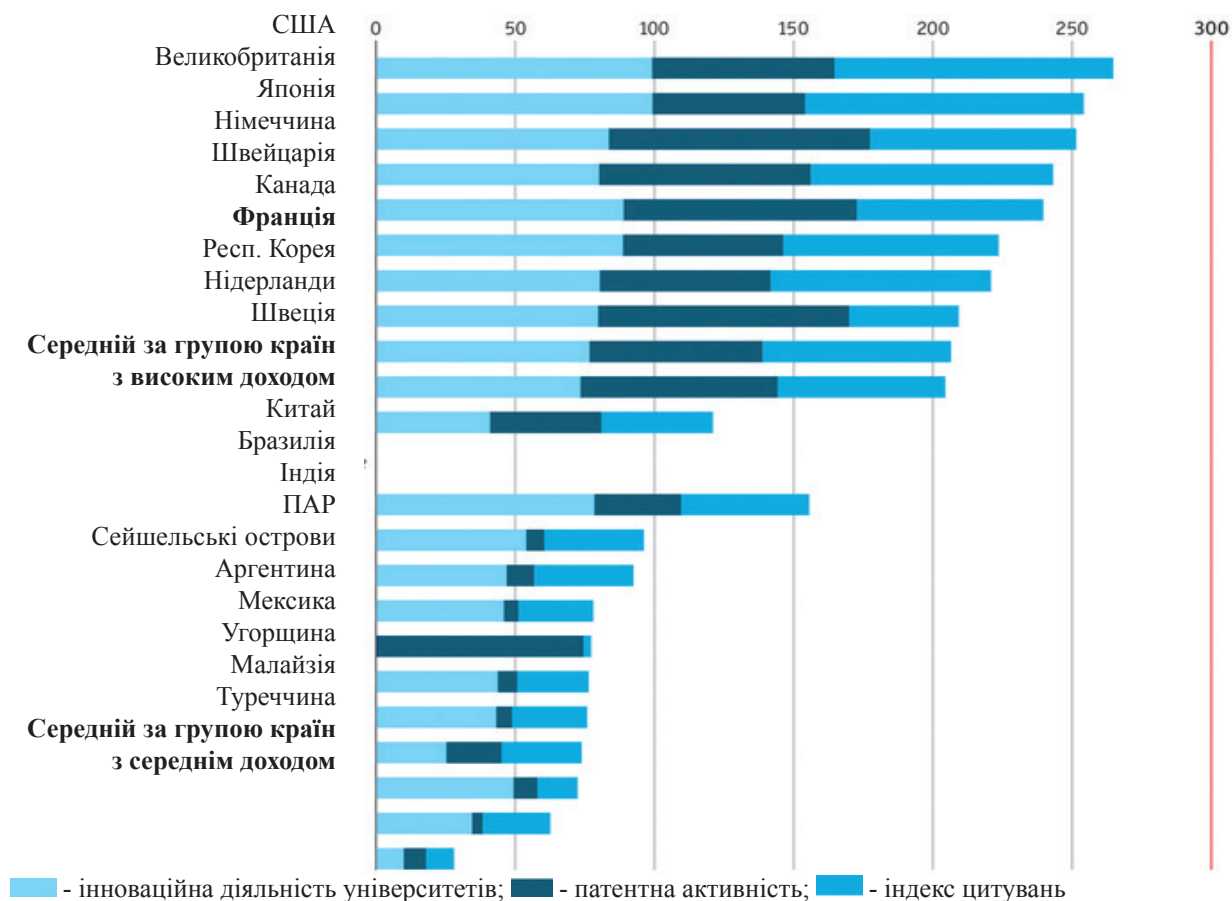

Рис. 1. Рейтинг країн за показником якості інновацій у 2015 р. [4]

сування НДДКР та їх матеріально-технічне забезпечення, наймати висококваліфікований персонал та готувати власні кадри, а також завдяки реалізації стратегій науково-технологічного обміну зміцнювати свої позиції в ролі світових науково-технологічних лідерів. Наприклад, сукупні вартісні обсяги інноваційних витрат американських корпорацій досягли у 2013 р. 456,1 млрд дол. США, у тому числі інвестиційні вкладення бізнес-сектору 322,5 млрд, федеральні асигнування – 49,9 млрд, інвестиції місцевих урядів – 0,5 млрд, університетів і коледжів – 64,7 млрд, інших неприбуткових організацій – 18,6 млрд відповідно [6, с. 4-10]. Саме активна науково-дослідна діяльність американських ТНК стала запорукою перетворення інформаційних технологій США у безпосередню продуктивну силу, про що свідчить, зокрема, той факт, що нині понад 75% сукупної доданої вартості в американ-

Ще одним узагальнюючим показником, що свідчує нинішнє науково-технічне лідерство провідних країн світу, є індикатор *якості інновацій*, який розраховується на основі показників інноваційної діяльності університетів, патентної активності суб'єктів господарювання й індексу цитувань. За результатами 2015 р. даний показник для США становив 270, Японії (255), Великобританії (260), Німеччини – 240, Франції – 225, Швейцарії – 235, Канади – 225. (рис. 2.).

Більше того, як переконує світовий досвід, кожен вид товару, який відіграв ключову роль у формуванні нових галузей промисловості, був пов'язаний з інноваційною діяльністю тієї чи іншої великої корпорації: автомобілі — з «Ford»,

¹ Кондрат Е. Н. Международная финансовая безопасность в условиях глобализации. Основные направления правоохранительного сотрудничества государств: монография. – М.: ЛитРус, 2015. – С. 113.

нейлон — з «Dupon», напівпровідники — з «Bell», комп'ютери — з «IBM», програмне забезпечення — з «Microsoft», процесори — з «Intel» та ін. Про високий рівень транснаціоналізації НДДКР свідчить і той факт, що у США на 100 найбільших ТНК припадає майже 90 % НДДКР, а понад 40 % сукупного обсягу приватного фінансування науки в цій країні освоюють лише 15 найвпливовіших компаній. Як результат — ТНК контролюють нині понад дві третини основних потоків науково-технологічних знань (патентів і ліцензій на нову техніку, технології, ноу-хау), що є ознакою зростання їхньої ролі в сучасному міждержавному науково-технологічному обміні.

Ключова роль ТНК у забезпеченні функціонування високотехнологічних галузей глобального виробництва особливо зросла за п'ятого і стає домінантною умов зародження шостого технологічного укладу, коли витрати на інноваційні розроблення подвоюються кожні 3—4 роки. Наприклад, якщо у 1976 р. середня вартість розроблення нового медичного препарату становила 54 млн дол. США, то тепер, за оцінками експертів «Pharmaceutical Research and Manufacturers of America» (PhRMA), досягає 900 млн, а розроблення біотехнологічних препаратів — 1 млрд дол. І це при тому, що лише три з десяти препаратів, котрі потрапили на ринок, приносять прибуток, який перевищує або дорівнює тій сумі, що була витрачена на їх розроблення [1, с. 201].

Жорстка й неослабна конкурентна боротьба на глобальному ринку з високим рівнем представництва різних суб'єктів вимагає від ТНК, котрі претендують на статус його впливових гравців, активно здійснювати новаторство та суттєво трансформувати свою технологічну політику. Остання дедалі більшою мірою набуває сьогодні глобальних рис, коли процеси транснаціоналізації охопили практично всі етапи створення й освоєння нової технології — від генерування інноваційної ідеї до виробництва високотехнологічної продукції та її збуту на глобальному ринку. Підтверджує це, зокрема, стрімке розширення НДДКР зарубіжних філіалів ТНК протягом останніх десятиліть: якщо в 1975 р. витрати американських ТНК на ці цілі становили лише 1,5 млрд дол. США, у 1981 р. — 3,2 млрд, то в 1999 р. вони досягнули 18,1 млрд, у 2005 р. — 27,7 млрд, а у 2010 р. — майже 40 млрд.

Результати НДДКР, одержані за участі наукових кадрів зарубіжних країн, зазвичай активно використовуються материнськими компаніями, а в

деяких галузях обробної промисловості (фармацевтичній, хімічній та приладобудівній) значення наукових лабораторій зарубіжних філіалів ТНК нерідко більше, ніж материнських компаній. Наприклад, компанія «IBM» ще на початку 1990-х років за межами США мала понад 25 тис. наукових працівників та близько 30 лабораторій, котрі вели НДДКР в рамках єдиного плану корпорації, але з урахуванням особливостей ринків спеціалізації філіалів та дочірніх компаній корпорації. Загальна кількість підрозділів американської компанії «Motorola», котрі ведуть НДДКР, лише в Китаї становить нині близько 700; а «General Electric» завдяки перенесенню інноваційних розробок в Індію посідає нині лідерські позиції у виробництві авіаційних двигунів, медичного обладнання та споживчих товарів тривалого користування.

Спираючись на колосальні власні досягнення науки і техніки, а також на міжнародну мережу виробничих філіалів, провідні західні ТНК концентрують у своїх руках основні канали передавання технологій. При цьому зарубіжні філіали ТНК мають безумовний пріоритет у використанні технологічних інновацій, адже понад 2/3 експорту патентів і ліцензій США припадає на передавання їх материнськими компаніями своїм зарубіжним філіалам і лише 1/3 — на комерційний експорт технологій незалежним компаніям. До того ж самі філіали левову частину витрат на НДДКР (близько 80 %) спрямовують у проекти, що реалізуються для власних потреб, хоча часто ці дослідження пов'язуються з роботами, що проводяться в інших філіалах ТНК та в її материнській компанії. Подібна внутрішньофірмова міжнародна кооперація певною мірою переорієнтовує міждержавний технологічний обмін у бік поглиблення науково-технологічного співробітництва між ТНК та їхніми філіалами, що сприяє підвищенню технологічного потенціалу провідних країн світу та забезпечує їхнє технологічне лідерство в різноманітних сферах науково-технічної конкуренції.

У дослідних центрах найбільших світових ТНК працюють тисячі вчених та інженерів. Про масштабність їхньої науково-дослідної діяльності свідчить, зокрема, такий показник, як інтенсивність НДДКР, який розраховується як відношення сукупних інноваційних витрат компанії до обсягів її продажу. Наприклад, у 2010 р. лідером за даним показником стала компанія «Merck & Co Inc.» (20,5 %), а в п'ятірку світових лідерів увійшли також компанії «Roche Holding AG» (20,1 %), «Novartis» (16,9

%), «Sanofi-Aventis SA» (15,6 %) та «Intel Corp.» (16,1 %). А загалом найвищий рівень інтенсивності НДДКР спостерігається нині в таких галузях, як медицина, інформаційні технології, електротехніка, сфери обслуговування людини, а також транспорт і зв'язок, що є віддзеркаленням галузевої структури монополізації глобальної інноваційної діяльності.

Крім того, динамічний розвиток інформаційних технологій значно розширив можливості ТНК щодо концентрації на своїх підприємствах великої кількості найбільш кваліфікованої робочої сили, наукових кадрів та представників дефіцитних спеціальностей за допомогою механізмів аутсорсингу, котрі дозволяють віртуально залучати робочу силу до виробничих процесів на території іноземних країн без зміни фізичного місця її перебування. Про динамічний розвиток подібних механізмів транснаціоналізації людського ресурсу свідчать, зокрема, доходи, що їх одержують компанії від укладання аутсорсингових контрактів. Наприклад, у 2009 р. доходи корпорації «International Business Machines Corporation» від передавання частини своїх виробничих функцій в аутсорсинг бізнес-процесів становили понад 38 млрд дол. США, «Hewlett-Packard Company» — 34,9 млрд, «Fujitsu Ltd» — 27,1 млрд, «Xerox Corporation» — 9,6 млрд, «Accenture» — 9,2 млрд, а «NTT Data Corporation» — 8,9 млрд. [1, с. 198].

Ще однією новітньою тенденцією діяльності ТНК, яка свідчить про її глобальний рівень, є *формування у світовому господарстві регіональних інноваційних кластерів*. Деякі з них, сформувавшись на базі підрозділів західних ТНК, посідають нині лідерські позиції на окремих сегментах глобального ринку. Наприклад, формування автомобільного кластера в китайській провінції Гуандун відбувається на базі автоскладальних заводів японських концернів «Nissan», «Honda» і «Toyota»; у Польщі, Чехії та Словаччині автомобільні кластери формуються на базі заводів «Volkswagen», «Fiat», «Peugeot-Citroen» та «Toyota», а ядром інформаційно-комунікаційного кластера в Ізраїлі стали науково-дослідні центри транснаціональних корпорацій «Motorola», «Nortel», «Alcatel», «Cisco» та «Siemens».

У результаті у світовому господарстві активно розвиваються транснаціональні виробничі мережі, які забезпечують конвергенцію національних ринків країн, коли транснаціональне виробництво дедалі більшою мірою орієнтується на середньо-

го міжнародного споживача, на єдиний глобальний ринок. Яскравим прикладом цього є, зокрема, діяльність американських автомобілебудівних ТНК, котрі способом розміщення своїх виробничих підрозділів у країнах Південно-Східної Азії та Латинської Америки глибоко вплелись у господарську тканину цих держав та створили необхідні умови для їх стрімкої інтеграції у глобальний автомобільний ринок. Наприклад, у Бразилії та Мексиці на американські ТНК припадає на сьогодні 60—70 % національного виробництва автомобілів, якість котрих цілком відповідає вимогам глобального ринку. У свою чергу, Таїланд, де західні компанії контролюють понад 90% національного автомобілебудівного комплексу, щороку виробляє до 800 тис. автомобілів та поступово перетворюється на значний світовий центр автомобілебудування в інтеграційному угрупованні АСЕАН.

Глобальний характер діяльності ТНК диктує об'єктивну потребу модернізації їхніх організаційно-економічних форм. Як переконає світовий досвід, найбільшу ефективність нині демонструють такі форми транснаціональної діяльності, як злиття та поглинання ТНК двох чи більше країн, стратегічні альянси, вертикально інтегровані корпорації та фінансові групи. Так, за даними ОЕСР на частку технологічних альянсів припадає в цілому 23% усіх альянсів Північної Америки, 14 % усіх альянсів у Західній Європі та 12 % альянсів у країнах Азії. Причому в Північній Америці частка дослідних і технологічних альянсів сьогодні навіть вища за частку альянсів виробничого призначення. До більшості міжнародних технологічних альянсів входять компанії зі США (80 %), країн Західної Європи (42 %) та Японії (14 %).

Своєю чергою, є *територіально-галузеві кластери* почали формуватися з кінця 1980-х років на базі провідних західних ТНК, а сьогодні перетворились на своєрідні полігони для апробації та впровадження у виробничу діяльність авангардних інновацій. На початку XXI ст. поглиблюється процес спеціалізації окремих регіональних кластерів у межах глобальної економіки. Особливо яскраво дана тенденція виявляється в інноваційній сфері, де чітко формуються групи кластерів — глобальних лідерів (котрі задають тренди світового технологічного розвитку) та сервісних кластерів (які виконують функції виробничих майданчиків, складальних підрозділів або провайдерів бізнес-послуг).

У свою чергу, кожен інноваційний кластер — вузькоспеціалізований та зорієнтований на кон-

кретний сегмент глобального ринку. Підтвердженням цього є, зокрема, успішний досвід функціонування кластерів Силіконової долини та Бостона (інформаційні технології), Німеччини (хімія, машинобудування), Китаю, Тайваню та Японії (біотехнології, машинобудування, електротехніка), Франції (харчова промисловість і виробництво косметичних засобів), Ірландії (інформатика), Ізраїлю (венчурне фінансування), в основу розвитку яких були покладені саме інтелектуальні продукти. У свою чергу, у США на базі університетів сьогодні масово створюються сучасні мережі центрів упровадження промислових технологій, завдяки яким малий бізнес дістає широкий доступ до сучасних технологій.

Також важливо зазначити, що за нинішніх умов діяльність переважної більшості технологічних кластерів має міжнародний характер. Наприклад, у Франції три кластери, які спеціалізуються на біотехнологіях і фармацевтиці, здобули міжнародне визнання. Це — Медичний регіон (м. Париж), Біополіс (м. Ліон) та Терапевтичний кластер (м. Страсбург), які, об'єднуючи тисячі компаній і дослідних центрів, перетворили біотехнологічний та фармацевтичний сектори у своєрідні точки зростання економіки Франції.

Водночас у Парижі в єдиний кластер з офтальмології та досліджень інфекцій і захворювань центральної нервової системи об'єднано Інститут Пастера та біотехнологічні лабораторії Центру атомної енергії Еврі та Гренобля. Буквально за лічені роки цей кластер перетворився на світового лідера в медичній інформатиці, а також молекулярній і клітинній медицині. Загалом же лише в Ліоні сьогодні сконцентровано понад 450 великих компаній

(серед яких всесвітньо відомі бренди «Biomerieux», «Sanofi Pasteur», «Roche», «Merial») та тисячі невеликих фірм, що спеціалізуються на інфекційних захворюваннях і медичній діагностиці.

Висновки. Резюмуючи викладене, маємо констатувати, що глобальна транснаціоналізація бізнес-діяльності і провідні ТНК світу як її носії є на сьогодні локомотивом глобальної економіки. Сучасні транснаціональні структури не тільки посідають провідні позиції у сучасному світовому господарстві, але й концентрують глобальний фінансовий, технологічний, кадровий та інтелектуальний ресурс, що надає їм унікального статусу у світовій економіці та робить їх практично невідконтрольними традиційним інститутам національного та глобального економічного менеджменту.

Глобальна транс націоналізація бізнес-діяльності поглиблює асиметрію економічного розвитку країн та регіонів світу через послаблення впливу на світогосподарські процеси національних держав; трансформацію параметрів їх економічного суверенітету та підрив техніко-технологічної безпеки; створення умов нерівної конкуренції для відсталих країн; підпорядкування своїм монополістичним інтересам дрібного та середнього немонополізованого сектору; поглиблення технологічного розриву між країнами, що залучені до процесів розробки та комерціалізації ключових інновацій, та державами-аутсайдерами цих процесів та ін. Це вимагає суттєвої реорганізації діючої системи інституційного забезпечення глобального економічного розвитку з метою нівелювання негативних наслідків наявних глобальних асиметрій та гармонізації інтересів суб'єктів світового господарства.

ПОСИЛАННЯ:

1. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: монография / Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот, Я. Столярчук и др.; под науч. ред. Д. Лукьяненко и А. Поручника. — К.: КНЭУ, 2013.
2. Кондрат Е. Н. Международная финансовая безопасность в условиях глобализации. Основные направления правоохранительного сотрудничества государств: монография. — М.: ЛитРус, 2015.
3. Саліхова О. Досвід Франції та Німеччини щодо створення умов для піднесення рівня національних високотехнологічних виробництв // Економіст. — 2011. — №11. — С. 67-70.
4. Global Innovation Index 2015. — [Electronic Resource]. — Available from: <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2015/09/global-innovation-rankings>
5. World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance. Key Messages Overview. — UNCTAD, 2015.
6. Science & Engineering Indicators 2016. — National Science Board, 2016.

Stoliarchuk I. M. Global transnationalization of business activity: trends, formats, conflict of interests / Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

The article deals with the character and features of transnationalization of business activity in the global age. On the basis of research of the latest trends in transnationalization we substantiate its global character, manifesting in coverage of almost all world countries and all social reproduction phases at industrial, territorial and regional levels. It is also proved the inconsistency of global corporations influence on the parameters of the world economic equilibrium, multidimensional manifestation of which can be seen in deepening of the asymmetry in socio-economic development of the countries and regions of the world.

Keywords: transnationalization, monopolization, concentration of production and capital, internationalization, international monopolies, global corporations, TNCs, global capital, global value chains, social reproduction, asymmetry of global economic development.

Столярчук Я. М. Глобальная транснационализация бизнес-деятельности: тенденции, форматы, конфликт интересов / Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

В статье раскрыт характер и особенности развития процессов транснационализации бизнес-деятельности в глобальную эпоху. На основе исследования современных тенденций транснационализации обоснован ее глобальный характер, который проявляется в охвате ею практически всех стран мира и всех фаз общественного воспроизводства на отраслевом и территориально-региональном уровнях. Доказана противоречивость влияния глобальных корпораций на параметры мирового экономического равновесия, многомерное проявление которой проявляется в углублении асимметрии социально-экономического развития стран и регионов мира.

Ключевые слова: транснационализация, монополизация, концентрация производства и капитала, интернационализация, международные монополии, глобальные корпорации, ТНК, глобальный капитал, глобальные цепочки добавленной стоимости, общественное воспроизводство, асимметрия глобального экономического развития.

Стаття надійшла до редакції: 30.10.2015

Рекомендовано до друку: 26.11.2015